

ILK BOLALIK DAVRIDA NUTQNING O'SISHI

*Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti
Pedagogika fakulteti Psixologiya yo'nalishi
1-bosqich talabasi*

Mingliboyeva Ruxshona Jamol qizi
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti dotsenti, PhD
Kudratova Lola Ravshanovna

Anottatsiya: Ushbu maqolada ilk bolalik davrida bolalarning nutqiy rivojlanish bosqichlari ilmiy–nazariy asosda tahlil qilindi. Bola nutqining shakllanish jarayonida fonetik, leksik va grammatik qobiliyatlarning bosqichma-bosqich rivojlanishi yoritilgan. Maqolada nutq rivojiga ta'sir ko'rsatadigan psixologik va ijtimoiy omillar, shuningdek, oila va pedagogik muhitning ahamiyati alohida ko'rsatib o'tildi. Undan tashqari bolalarda, nutqiy faollikni rag'batlantirish usullari, pedagogik va psixologik tavsiyalar asosida tavsiflangan. Ushbu tadqiqot ilk bolalik yoshidagi bolalar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib nutqiy rivojlanishning samarali strategiyalarini ishlab chiqishda metodik asos bo'la oladi.

Kalit so'zlar: ilk bolalik, nutq rivojlanishi, til o'sishi, psixologik omillar, pedagogik muhit, maktabgacha yosh, fonetik rivojlanish, lug'at boyligi, bolalar nutqi, ijtimoiy aloqa.

Аннотация: В статье на научно-теоретической основе анализируются этапы развития речи детей раннего возраста. Подчеркивается постепенное развитие фонетических, лексических и грамматических способностей в процессе формирования речи ребенка. В статье рассматриваются психологические и социальные факторы, влияющие на развитие речи, а также значение семейной и педагогической среды. Кроме того, на основе педагогических и психологических рекомендаций описаны методы стимуляции речевой активности детей. Данное исследование имеет практическое значение для специалистов, работающих с детьми раннего возраста, и может служить методической основой для разработки эффективных стратегий развития речи.

Ключевые слова: раннее детство, речевое развитие, языковое развитие, психологические факторы, педагогическая среда, дошкольный возраст, фонетическое развитие, словарный запас, речь детей, социальное общение.

Abstract: This article analyzes the stages of speech development of children in early childhood on a scientific-theoretical basis. The gradual development of phonetic, lexical and grammatical abilities in the process of the formation of a child's speech is highlighted. The article highlights the psychological and social factors that affect speech development, as well as the importance of the family and pedagogical environment. In addition, methods for stimulating speech activity in children are described based on pedagogical and

psychological recommendations. This study is of practical importance for specialists working with children in early childhood and can serve as a methodological basis for developing effective strategies for speech development.

Keywords: early childhood, speech development, language development, psychological factors, pedagogical environment, preschool age, phonetic development, vocabulary, children's speech, social communication.

Ushbu maqolaning maqsadi– ilk bolalik davrida bolalarning nutqiy rivojlanish bosqichlarini o'rganish, bu jarayonga ta'sir qiluvchi asosiy psixologik va pedagogik omillarni aniqlash hamda nutq o'sishini rag'batlantirishga qaratilgan samarali yondashuv va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Bugungi kunda bolalarning erta rivojlanishi, xususan, nutqiy rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Nutq– bolaning ijtimoiylashuvi, tafakkurining shakllanishi va atrof-muhit bilan muloqot qilishda muhim vositadir. Afsuski, ayrim hollarda bolalarda nutqiy kechikishlar, fonetik yoki gramatik nuqsonlar kuzatilmoqda. Bu esa erta tashxis qo'yish va samarali pedagogik–psixologik yondashuvlarni talab etadi. Shu sababli ilk bolalik davrida nutqning rivojlanishini chuqur tahlil qilish va uni qo'llab-quvvatlash usullarini aniqlash dolzarb muammo hisoblanadi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, nutq bu insonning kommunikativ vositasi bo'lib, u orqali shaxs atrof-muhit bilan muloqot qiladi, fikrini bildiradi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etadi. Ayniqsa ilk bolalik davrida nutqning shakllanishi bolaning intellektual va psixologik rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bu davrda til o'zlashtirilishi tabiiyki ong osti jarayonida kechadi. Shuning uchun aynan shu bosqichda bolaga to'g'ri nutqiy muhit yaratish, uni rag'batlantirish, eshtish, talaffuziga oid muammolarni erta aniqlash juda muhim sanaladi. Ushbu maqolada ilk bolalik davrida, nutqning bosqichma-bosqich rivojlanishi, unga, ta'sir qiluvchi omillar va nutqiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash, usullari ilmiy-nazariy va amaliy usulda tahlil qilindi.

Shunga ko'ra, bolaning nutqiy rivojlanishiga oid nazariy yondashuvlar asosan quyidagi olimlarning ishlanmalarida asoslangan:

Vigortskiy- sotsiomadaniy rivojlanish nazariyasi.

Nazariyaga ko'ra; bola nutqi, sotsiomadaniy muhit bilan, ya'ni ijtimoiy muhit bilan bevosita bog'liq. U "yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) tushunchasini ilgari surib, bolaning mustaqil bajara olmaydigan, lekin kattalar yoki tengdoshlari yordami bilan bajara oladigan vazifalari orqali nutq va tafakkur rivojlanishini tushuntiradi.[1].

J.Piajet– kognitiv rivojlanish nazariyasi.

Piajet, fikricha, bola tafakkuri nutqdan oldin shakllanadi va har bir yosh bosqichida o'ziga xos tafakkur shakli mavjud. U preoperatsional bosqichda bola til orqali tashqi olamni tushunishni boshlaydi va bu bosqichda egosentrik nutq faol bo'ladi.[2].

A.N.Leontyev– Faoliyat nazariyasi. Leontyev nutqning rivojlanishini bolaning faoliyat bilan bog‘liq psixik jarayonlarining, bir qismi sifatida qaraydi. Bola o‘yin, orqali atrof-muhit bilan munosabatga kirishadi va bu jarayon orqali til o‘zlashtiradi.[3].

O‘zbek tilshunoslik yondashuvi asosida A.Madvaliev va N.Jo‘rayev kabi olimlarning fikricha, bola nutqi fonetik bosqichda tovushlarni o‘zlashtiradi, keyinchalik leksik va grammatik birliklar rivojlanadi. Bola gap qurish orqali nutqiy muloqotga kirishadi va bu orqali ijtimoiy tajribani egallaydi.

Nutqiy rivojlanish mustaqil emas, balki bolalikdagi psixik, fiziologik va ijtimoiy omillar bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Shu sababli, bola, nutqni tahlil qilishda ularning jismoniy rivoji, emotsional holati va ijtimoiy muloqot muhiti ham inobatga olinadi. Kompleks yondashuv asosida pedagogik, psixologik va lingvistik usullar birgalikda qo‘llanilib, bola nutqining fonetik, leksik, grammatik va kommunikativ jihatlari bir butunlikda o‘rganiladi. Bu yondashuv natijalarni yanada aniq va puxta tahlil qilishga xizmat qiladi.

Ota-onalar farzandlari bilan kundalik muloqotni ko‘paytirishlari savol-javobli suhbatlar olib borishlari va bolalarning so‘z boyligini oshirish uchun ertak, she‘r va hikoyalar o‘qib berishlari tavsiya etiladi. Maktabgacha ta‘lim muassalarida faol kommunikativ muhit yaratish. Audiovizual vositalardan samarali foydalanish, ko‘p tilda rivojlanayotgan bolalar uchun alohida yondashuvlar orqali, ta‘lim tizimini tashkil qilish lozim. Agar bola belgilangan yosh bosqichlarida nutqiy rivojlanishdan orqada qolayotgan bo‘lsa, logoped yoki defektolog mutaxassisga murojaat qilish zarur. Nutqiy buzilishlar erta aniqlansa, tuzatish jarayoni samariliroq bo‘ladi.

Shuningdek, bola nutqining rivojlanishi nafaqat til o‘zlashtirilish, balki uning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. To‘g‘ri rivojlangan nutq orqali bola atrof-muhit bilan faol muloqotga kirishadi, o‘z fikrini ifoda etishni o‘rganadi va o‘z-o‘zini anglash bosqichiga yaqinlashadi. Jamiyatga moslashuvi va o‘z imkoniyat asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar shuni ko‘rsatmoqdaki nutqni rivojlantirishga oid ishlar erta yoshdayoq tizimli uzviy va individual xususiyatlarni inobatga olgan holda olib borilishi zarur va lozim. Bu yo‘lda ota-onalar logopedlarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib ilk bolalik davrida yutuqning rivojlanishiga qaratilgan izchil va samarali yondashuvlar nafaqat bolalarning til o‘zlashtirishiga balki ularning to‘laqonli shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. — Москва: Педагогика, 1934.
2. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. — Москва: Просвещение, 1962.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — Москва: Политиздат, 1975.
4. Mahkamova D. Bolaning nutqiy rivojlanishi va kommunikativ kompetensiyasi. — Toshkent: Fan, 2018.

5. Jo'raev N. Til va nutq taraqqiyoti. — Toshkent: O'qituvchi, 2007.
6. Madvaliyev A. O'zbek tilshunosligiga kirish. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.
7. Гойхман О.Я., Надеждина М.Е. Детская психология. — Москва: Академия, 2008.
8. Hamroyeva N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning rivojlanishi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
9. Юнусова Д. Bolalar nutqining bosqichma-bosqich rivojlanishi. — Toshkent: Barkamol Avlod, 2019.
10. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining rasmiy metodik qo'llanmalari va dasturlari.